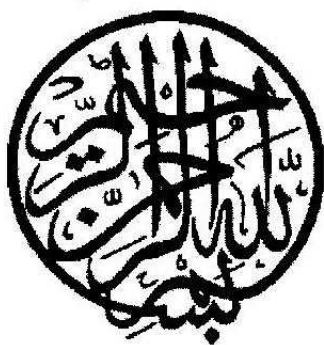


۱۳۶۴۹۳۷

۱۳۹۴_۹_۸



مفید الخاص فی علم الخواص

تألیف : محمد بن زکریای رازی
(۲۵۱-۳۱۳ هجری قمری)

مقدمه و تصحیح: دکتر احسان مقدس

سرشناسه: رازی، محمد بن زکریا، ۲۵۱-۳۱۳ق.
عنوان و نام پدیدآور: مفید الخاص فی علم الخواص/تألیف: محمد بن زکریای رازی؛ مقدمه و تصحیح: احسان مقدس.
مشخصات نشر: تهران: نیلوبرج، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۷۸ ص. : نمونه.

شابک: 978-600-6222-36-3

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: عربی

موضوع: پزشکی سنتی - متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: پزشکی اسلامی --- متون قدیمی تا قرن ۱۴.

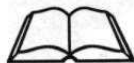
موضوع: گیاهان دارویی - متون قدیمی تا قرن ۱۴

شناسه افزوده: مقدس، احسان، ۱۳۴۱-، مصحح

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ م ۷ / R ۱۳۵

رده بندی دیویی: ۶۱۰

شماره کتابشناسی ملی: ۴۰۳۸۸۷۰



انتشارات نیلوبرج

مفید الخاص فی علم الخواص

مؤلف: محمد بن زکریای رازی

مقدمه و تصحیح: دکتر احسان مقدس

ناشر: انتشارات نیلوبرج

صفحه آرای: نیلوبرج

نوبت چاپ: اول - آذر ماه ۱۳۹۴

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

چاپ: نسیم

قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال

صحافی: نسیم

ISBN:978-600-6222-36-3

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۲-۳۶-۳

مرکز پخش:

انتشارات نیلوبرج: موبایل ۰۹۱۲۵۱۰۸۳۸۷

فهرست

۹	مقدمه
۱۱	پیشگفتار
۱۳	نام کتاب
۱۹	تعداد مجلدات کتاب
۱۹	موضوع کتاب
۲۱	منابع کتاب
۲۲	نسخه های خطی مورد استفاده
۲۵	تصویر صفحات اول و آخر نسخه های خطی
۳۱	متن کتاب مفید الخاص فی علم الخواص
۳۱	مقدمة الکاتب
۳۲	صفة البخور
۳۳	القول فی العقارب
۳۴	القول فی طرد البق و الجرجس
۳۵	إسکات الضفادع باللیل
۳۵	القول فی الذباب

٣٥	القول في طرد الخنافس
٣٦	القول في البراغيث
٣٧	القول في طرد الزنابير
٣٧	القول في طرد الكلب
٣٧	القول في كيفية غرس الكرم
٤٢	القول في عمل بيت العصير و صفته
٤٣	القول في صنعة عمل الخل
٤٤	القول في أنواع الشجر و البساتين و علاج ذلك
٤٥	القول في تحويل الشجر الكبار من مكان إلى مكان
٤٦	القول في تعليه الصنوبر و السرو و التوج
٤٦	القول في صفة التين
٤٨	القول في العُنب و التفاح و الجوز
٤٩	القول في غرس الرُمان
٤٩	القول في غرس الجوز
٤٩	القول في غرس الشاهبلوط
٥٠	القول في صفة الفواكه
٥١	القول في حفظ التفاح
٥٢	القول في حفظ الكمثري
٥٢	القول في حفظ السفرجل
٥٢	القول في حفظ الاجاص
٥٣	القول في حفظ الرمان
٥٣	القول في حفظ الخوخ
٥٣	القول في حفظ التين

٥٤	القول في خواص نافعة في غرس الرمان
٥٤	القول في غرس التوت
٥٥	القول في غرس اللوز
٥٥	القول في صناعة الزبيب
٥٦	القول في تطيب الادهان البشمة الكريهه
٥٧	القول في تصفية الدهن و الزيت
٥٧	القول في البساتين و البقول
٥٨	القول في زراعة خس فيها الوان من البقول
٦٠	القول في صفة السلق
٦٠	القول في الكرب
٦٢	القول في الملوخيا
٦٢	القول في الفجل و الشلجم
٦٤	القول في الكرفس
٦٥	القول في السذاب
٦٥	القول في الجرجير
٦٦	القول في الحرف وهو الرشاد
٦٦	القول في الهندباء
٦٧	القول في الفودنج
٦٧	القول في الكراث
٦٨	القول في البصل
٦٩	القول في صفة الثوم
٧٠	القول في الحول و هو الباذروج
٧٠	القول في الخردل و منافعه

- ٧١ القول فى الشبث
- ٧١ القول فى الحماض
- ٧١ القول فى صفه البقلة الحمقاء
- ٧٢ القول فى البقلة و هي الرجل
- ٧٢ القول فى القرع و القثاء و البطيخ
- ٧٤ القول فى صفة الورد و الرياحين
- ٧٥ القول فى السوسن
- ٧٥ القول فى تبيض الموم و هو الشمع
- ٧٦ القول فى النحل و كيف يتخذ من العجل نحلاً
- ٧٨ صفه بيت النحل و كيف يتخذ من العجل نحلاً

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

کتاب «مفيد الخاص في علم الخواص» کتابی نسبتاً مفصل و در برگیرنده مباحث مختلفی در زمینه کشاورزی، مبارزه با آفات و حشرات، فواید گیاهان و میوه جات می باشد. کتاب مذکور دو جلد بوده که متأسفانه جلد اول مفقود شده است و تنها نسخه هایی از جلد دوم آن در دسترس می باشد.

این کتاب علی‌رغم اهمیت آن، تا کنون به صورت تصحیح و مقابله منتشر نشده است و قابل ذکر است که تنها نسخه‌های خطی برجای مانده از این رساله در کشور، نسخه خطی بسیار نفیس کتابخانه آستان قدس رضوی(ع) است و نسخه کتابخانه ملی و نسخه کتابخانه آستان قدس حضرت معصومه(ع) در قم است و نگارنده برای اولین بار اقدام به مقابله و تصحیح نسخه‌های خطی فوق‌الذکر نموده و اکنون متن عربی تصحیح شده آن را در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌دهد، امید این که در آینده نزدیک ترجمه امروزی رساله مذکور نیز در سلسله آثار این انتشارات تقدیم خوانندگان محترم شود.

دکتر احسان مقدس

آذر ماه ۱۳۹۴

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار

کتاب «مفید الخاص فی علم الخواص» یکی از کتاب‌های منسوب به محمد بن زکریای رازی است که بسیاری از پژوهشگران انتساب آن را به محمد بن زکریای رازی رد کرده و معتقدند که محتویات و مطالب مندرج در کتاب، با افکار و دیدگاه‌های رازی کاملاً متفاوت است و این کتاب ساخته و پرداخته وراقان و کتابفروشان است که مطالب آن را جمع آوری کرده و برای فروش و بازار یابی آن را به محمد بن زکریای رازی نسبت داده اند. البته ناگفتنی است که چنین کاری در گذشته صورت می گرفته است و بسیاری کتاب‌های منحول و مجعولی که به بزرگان علم و دانش نسبت داده می شد تا درمی چند عاید دست دلالتان و کتابفروشان شود.

از سوی دیگر محمد بن زکریای رازی شخصی جامع الاطراف بود که در زمینه‌های مختلف، کتاب‌های متعددی نوشته است و ظاهراً این عشق و علاقه به نگارش از اوان جوانی دغدغه ذهنی وی را تشکیل می داده است، و تمامی تاریخ‌نگاران اتفاق نظر دارند که او مراحل اولیه آموزش خود را در شهر ری گذرانده است و بعدها برای کسب دانش بیشتر و تحصیل در رشته پزشکی عازم شهر بغداد شد و آن جا توانست در محضر برخی از پزشکان آن شهر به کسب دانش پرداخته و با ترجمه عربی آثار بقراط و جالینوس و دیگران آشنا شود.

وی در اوان جوانی علاوه بر حرفه زرگری که ظاهراً حرفه خانوادگی وی بود به آموزش برخی از علوم و از جمله موسیقی گرایش یافته و ظاهراً در همین دوره بود که برخی از علوم غریبه نظیر کیمیاگری توجه وی را جلب نمود و همو در کتاب اخلاق الطیب می گوید: «لأنی كنت في حدائتي أتعاجل العزائم و المخاریق، فصار لا یخفی علیَّ أشرُّ وجوها» یعنی که «من در نوجوانی به تندزی در پی فراگیری عزائم و چیزهای شگفت آور بودم به گونه ای که شگفت آور ترین آن ها بر من پنهان نبود».

این گفته نشان می دهد که رازی به امور غریبه نیز توجهی داشته است و چه بسا نگارش کتاب «مفید الخاص فی علم الخواص» را در همان سنینی که به این امور عنایت داشته به رشته در تحریر در آورده است.

البته ذکر امور غریبه در درمان نیز در مواردی از آثار مسلم رازی مشاهده شده است، هرچند که رازی این امور غریبه را فقط ذکر کرده و اظهار نظر علمی در باره آن ها نکرده است. برای مثال در رساله اوجاع المفاصل که یکی از آثار اوست، در فصل بیست و دوم بیان می کند که: «انا رأینا فی التعالّج بهذه الأشياء و میلنا إلیه قلیل، لکن لان خلقاً من مشهوری القدماء ذکروها و لانا ملنا إلی أن لا ینقص هذه المقالة نوع مما یدکر و یوصف لعلاج هذا الوجع»^۱ یعنی: «گرایش ما در درمان با این چیزها، و میل و علاقه ما به آن ها اندک است ولی با توجه به این که گروه کثیری از پزشکان مشهور قدیمی آن را ذکر کرده اند و ما نیز تمایل داشتیم که این مقاله تمامی چیزهای مذکور در درمان این بیماری را در بر بگیرد به ذکر آن می پردازیم». در پی این سخن، رازی مواردی خرافی از درمان بیماری نقرس را بیان می کند و از جمله ذکر می کند که اگر کسی پای قورباغه را قطع کند و به مدت سه روز بر روی پای مبتلا به نقرس آویزان کند بهبودی یابد و یا در جای دیگر ذکر می کند که اگر کسی پای لاک پستی را قطع کند و بر روی پای مبتلا به نقرس ببندد، بهبود یابد که ذکر این امور با طرز تفکر محققانه رازی کاملاً مغایر است، اما همان طور که از خصوصیات رازی مشاهده می شود، او علاقه مند است که مطالبش جامع و شامل باشد، هرچند که مطالب منقول در برخی موارد استناد علمی نداشته باشند.

لذا این نگرش جامع الاطراف رازی باعث می شود که نگارنده این سطور در خصوص نفی انتساب کتاب «مفید الخاص فی علم الخواص» به رازی تردید جدی نموده و علی رغم سخیف بودن برخی از بندهای کتاب مذکور، معتقد شود که این کتاب می تواند از خامه رازی در اوان جوانی، تراوش نموده باشد.

البته این که نام مؤلف به صورت «ابن زکریا» آمده است نیز شبهاتی را به این مطلب وارد آورده است که ممکن است مؤلف مذکور با محمد بن زکریای رازی متفاوت باشد و مخصوصاً این که ابوریحان بیرونی در کتاب الصیدنه (ص ۵۸۹ و ۶۰۷) نقل قول هایی را با نام «ابن زکریا» آورده است، وی مطلبی از کتاب وی را با عنوان «الاثنا عشر» (ص ۶۰۷) نقل کرده است. بنابر نظر مرحوم استاد زریاب خویی این شخص بایستی غیر از محمد بن زکریای رازی باشد.^۲

۱. محمد بن زکریای رازی، اوجاع المفاصل، مقدمه و تصحیح احسان مقدس، انتشارات نیلوفر، تهران ۱۳۹۴، ص ۱۴۴

۲. محمد صدر، توضیح در باره نمایه سازی، چاپ تصویری کتاب مفید الخاص فی علم الخواص، به کوشش: ایرج افشار، انتشارات آستان قدس رضوی، صفحه بدون شماره.

نگارنده سطور معتقد است که مطالب مندرج در نقل قول بالا صحیح نمی باشد، زیرا که ابوریحان بیرونی ارادت خاصی به محمد بن زکریای رازی داشته و این ارادت منجر به بروز اختلاف نظر وی با ابن سینا در این خصوص شده است که این امر در مکاتبات آن دو ظاهر و آشکار است و از سوی دیگر این علاقه باعث شده است که ابوریحان رساله ی کوچکی در باره تألیفات محمد بن زکریای رازی بنویسد که این رساله در سال ۱۹۳۴ توسط پل کراوس در پاریس چاپ و منتشر شده است، لذا «ابن زکریا» در تألیفات ابوریحان بیرونی، ناظر بر «محمد بن زکریای رازی» است و دلیل دیگر این که کتاب «الائنا عشر» که از آن سخن به میان می آید و ابوریحان آن را به «ابن زکریا» منتسب کرده است، یکی از جمله آثار مسلم محمد بن زکریای رازی در علم کیمیا است و نام کامل آن «الائنی عشر کتاب فی الصنعة» است و در برگزیده دوازده رساله رازی در خصوص مباحث مختلف کیمیا است که متأسفانه تا کنون نسخه خطی کاملی از آن یافت نشده است، اما در کتابخانه بریتانیا نسخه خطی شماره Or 13006، در برگزیده گزیده‌هایی از این رسائل دوازده گانه است که نگارنده سطور آن را اخیراً چاپ و منتشر کرده است.^۳

لذا با توجه به مطالب فوق الذکر نگارنده معتقد است، همان طور که کلمه «ابن سینا» بر شیخ الرئيس اطلاق می‌گردد، کلمه «ابن زکریا» نیز عَلم بوده و بر محمد بن زکریای رازی اطلاق می‌شده است و مشابه آن را در فرهنگ و تمدن اسلامی به‌وفور می‌توان مشاهده کرد که از جمله می‌توان به «ابن بیطار»، «ابن نفیس»، «ابن زهر»، «ابن خلدون»، «ابن هشام» و غیره اشاره کرد که تمامی این افراد برای محققان و دانش پژوهان شناخته شده و معروف هستند.

نام کتاب

استاد ایرج افشار اظهار می‌دارد: «نامی که بر نسخه حاضر دیده می‌شود، جزو فهرست تألیفات رازی به گردآوری ابوریحان بیرونی وجود ندارد، اما او از کتابی به نام «کتاب الخواص» در شمار تألیفات رازی ذکر کرده است، و چنان که گفته اند شاید مراد از «کتاب فی خواص الاشياء» مذکور در عیون الانباء تألیف ابن ابی اصیبعه همان باشد.^۴

۳. گزیده رسائل دوازده گانه در کیمیا، تألیف محمد بن زکریای رازی، به اهتمام دکتر احسان مقدس، انتشارات منشور سمیر، چاپ اول، سال ۱۳۹۴. تهران.

۴. محمد بن زکریای رازی، کتاب مفید الخاص فی علم الخواص، چاپ تصویری با مقدمه استاد ایرج افشار، انتشارات آستان قدس رضوی، صفحه ۹.

آقای عرفانیان در مورد نام نوشته شده بر نسخه شکی کرده است بدین استنباط که چون رازی دیگر تألیفات خود را به طور مسجوع نام گذاری نکرده است پس «چیزی که قدری عجیب به نظر می‌رسد تسمیه آن است در این نسخه به صورت مسجع» مفید الخاص فی علم الخواص که این نوع تسمیه از ناحیه رازی به کلی بی سابقه و نامعهود است و در میان مصنفات فوق العاده کثیر او برای نمونه حتی یک کتاب دیده نمی‌شود که عنوانش مسجع باشد.^۵

نگارنده سطور با دیدگاه آقای عرفانیان کاملاً موافق است و بدین امر معتقد است که این نام-گذاری، قرن‌ها بعد توسط یکی از کاتبان دربار صورت گرفته است و توسط رازی نبوده بلکه کتاب از نظر رازی همان کتاب «الخواص»، یا احتمالاً «خواص الاشياء» بوده است و هیچ صحبت از خاص و عام مطرح نبوده و کتاب بر خلاف نامش «مفید الخاص فی علم الخواص» علمی نبوده که مختص به خواص باشد بلکه کتاب مذکور بیشتر برای عوام مردم و طبقه کشاورزان و روستائیان نوشته شده است.

لذا نگارنده برای هرچه بهتر روشن شدن موضوع به بررسی کتاب‌های منسوب به رازی در این خصوص می‌پردازد.

فواد سزگین در جلد سوم تاریخ نگارش‌های عربی، تحت بند «خواص» پنج کتاب منتسب به رازی را نام می‌برد که ما به صورت گذرا این آثار و یا سایر آثار هم‌نام با آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم:

الف. کتاب المفید الخاص فی علم الخواص

ظاهراً کتابی دو جلدی است که تنها جلد دوم آن در دست نویس‌های بسیار زیبا و مصور موجود است، نسخه خطی آن در کتابخانه آستان قدس رضوی (ع) به شماره طب ۱۰۳ در ۹۳ برگ با تاریخ کتابت قرن هفتم هجری موجود است.^۶

در اضافه باید گفت که از بین کتاب‌های معروف به خواص کتاب مذکور حجیم‌ترین آن‌ها بوده و در مقدمه جلد دوم که بر جای مانده، فهرست محتویات تمامی کتاب آمده است و نشان می‌دهد که جلد اول مفقود شده، در حقیقت بر دارنده مطالبی به حجم جلد دوم و یا بیشتر بوده است.

۵. عرفانیان، غلامعلی ۱۳۸۰، فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ج ۱۹، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ص ۲۸۳.

۶. فواد سزگین، تاریخ نگارش‌های عربی، جلد سوم، ص ۳۹۰.

فواد سزگین تنها نسخه موجود را نسخه خطی آستان قدس رضوی (ع) ذکر می‌کند و متأسفانه در فهرستگان نسخ خطی نیز فقط همین یک نسخه، یعنی نسخه آستان قدس رضوی (ع) معرفی شده است.^۷

اما حقیقت این است که دو نسخه دیگر از این کتاب وجود دارد که یکی در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و دیگری در کتابخانه آستان مقدس حضرت معصومه (ع) در قم نگهداری می‌شود و در این میان نسخه آستان مقدس حضرت معصومه (ع) کامل‌ترین نسخه به نظر می‌رسد و برخلاف نسخه آستان قدس رضوی (ع)، جا به جایی صفحات در آن دیده نمی‌شود، و قابل ذکر است که نسخه کتابخانه ملی نیز در میانه کتاب، فصول متعددی افتادگی دارد که متعاقباً در بخش معرفی نسخ خطی کتاب ذکر آن‌ها خواهد رفت.

نگارنده معتقد است که به دلایلی دو نسخه کتابخانه ملی و قم از روی نسخه مشهد کتابت شده است و یا این که هر سه نسخه مذکور از روی نسخه مفقوده دیگری کتابت شده است.

ب. کتاب الخواص یا خواص الاشیاء

نسخه‌های خطی آن در کتابخانه قاهره به شماره طب ۱۴۱ در ۱۸ برگ و تاریخ کتابت ۹۱۳ هجری و نسخه خطی دیگری در کتابخانه مراد ملا به شماره (۱۲) ۱۸۳۶ در ۱۴ برگ نگهداری می‌شود که آغاز آن چنین است: «قال ابوبکر انی لا اعلم ان قوماً ممن شاقهم الطعن...»^۸. این کتاب با توجه به این که آغاز آن با آغاز «مفید الخاص» تفاوت دارد و نظر به این که تعداد برگ‌های آن ۱۴ برگ و یا ۱۸ برگ است لذا به یقین کتاب دیگری است که ارتباطی به «مفید الخاص» ندارد.

ج. رساله فی الخواص

رساله کوتاه و مختصر است که از این رساله بنا به مندرجات فهرستگان، پنج نسخه خطی در کشور وجود دارد که ذکر آن‌ها خواهد رفت.^۹

۷. مصطفی درایتی، فهرستگان نسخ خطی ایران، جلد ۳۰، ص ۹۸۱-۹۸۲.

۸. فواد سزگین، تاریخ نگارش‌های عربی، جلد ۳، ص ۳۹۰.

۹. مصطفی درایتی، فهرستگان نسخ خطی ایران، جلد ۱۴، ص ۱۰۲.

آغاز: «بسمله هذه رساله فی الخواص للامام المحقق محمد بن زکریا الرازی لحمی الربع، الباس ثوب النفساء قبل غسلها، تعليق عظم الانسان الميت، تعليق اسنا الحيات اذا خلعت عنها و هی حیة، تعليق شیء من لحيه التيس على العنق تعليق سام ابرص حياً فی صره خرقة و».

انجام: « تعليق الکهرباء لتسکین الانعاظ و الاحتلام كذلك وضع البقلة الحمقاء علر الفرش تمت». ۱. نسخه کتابخانه دانشکده ادبیات، تهران، شماره نسخه ۲۵۳/۷، خط نستعلیق، بی کا، تاریخ: قرن ۱۱.

۲. نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۱۰۳۳/۴، آغاز: برابر، انجام: تعليق ذیل الارنب فی جلد شاه قد اقترسها. خط: نستعلیق ریز، بی کا، تاریخ: ۱۰۸۴ ق، گویا کم دارد، کاغذ: ترمه سپاهانی، جلد تیماج حنایی، ۱ صفحه (۷پ)، ۱۵ سطر (۵×۷)، اندازه: ۱۹×۱۰/۵ سم.

۳. نسخه سمنان، کتابخانه عمومی، شماره نسخه ۲۴/۶، آغاز و انجام برابر، خط: نسخ، بی کاتب، تاریخ: قرن ۱۳، جلد گالینگور قهوه ای، ۲ برگ (۱۶۲-۱۶۳ر).

۴. نسخه سپسها لار، تهران، شماره نسخه ۲۸۶۴/۵، آغاز و انجام: برابر، خط: نستعلیق، بی کاتب، تاریخ: ۱۲۳۲ قمری، کاغذ: فرنگی، جلد: تیماج زرد، ۲ برگ (۴۰-۴۱ر) ۲۲ و ۱۳ سطر، اندازه ۲۱×۱۵ سم.

۵. نسخه شیخ علی علومى، یزد، شماره نسخه ۶۴/۲۰، خط: نسخ، بی کاتب، بی تاریخ، قطع: ربعى.

با توجه به آغاز و انجام رساله و مقایسه آن با آغاز و انجام کتاب «مفید الخواص» معلوم می شود که این دو با یکدیگر تفاوت دارند.

د. خواص الأشياء المقاومة للأمراض

ترجمه عنوان کتاب «خواص اشیای مقاوم در برابر بیماری ها» که بنا به اظهارات فواد سزگین تنها یک نسخه خطی از آن در کتابخانه قاهره در مجموعه تیمور طب به شماره ۲۶۴ موجود می باشد.^{۱۰}

متأسفانه اطلاعات چندانی در باره این کتاب در دسترس نمی‌باشد اما با توجه به عنوان کتاب یا رساله‌ی مذکور و مقایسه آن با محتویات کتاب «مفید الخاص» می‌توان گمان کرد که کتاب متفاوتی باشد.

هـ. خواص الأشياء

ظاهراً از این کتاب تنها یک نسخه خطی در کتابخانه‌ی نانیانا در ونیز به شماره ۲۳۷/۲ نگهداری می‌شود.^{۱۱} اطلاعات دیگری از این کتاب در دسترس نمی‌باشد، اما عنوان آن با محتویات کتاب مفید الخاص بسیار نزدیک است چرا که رازی در مفید الخاص به ذکر فواید بسیاری از اشیاء پرداخته است.

و. منافع و خواص بعض الأشياء

این کتاب به زبان فارسی است و بنا به مندرجات فهرستگان^{۱۲}: رساله‌ای است در بیان خواص طبی و منافع حیوانات و میوه‌ها و سبزی‌جات و دارای ۱۵ باب است که در هر باب مرضی را توضیح می‌دهد و مداوای آن را بیان می‌کند: باب اول در دفع فالج و لقوه،..... و باب پانزدهم هم در موی زیادتی چشم است.

تنها یک نسخه خطی از کتاب مذکور در کتابخانه طبسی در شهر قم به شماره ۶۹۹ نگهداری می‌شود.

آغاز: بسملة الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلوة... اما بعد بدان که معبود جل و علا هیچ موجودی را بی خاصیتی و منفعتی خلق نفرموده. نظم: هر آن نقشی که در صحرا نهادیم - تو زیبا بین که زیبایش نهادیم، أقل خلق الله محمد بن زکریا خواست تا منافع و خواص بعضی از اشیاء را از آن چه دانسته و امتحان کرده...».

انجام: «اگر چشم در مغاک افتد و زشت نماید لاکن راحت باید».

خط: نستعلیق، بی کتاب، تاریخ: قرن ۱۲، افتادگی انجام. جلد: تیماج، ۳۳ برگ، ۱۶ سطر، اندازه ۱۷×۱۴ سم.

۱۱. منبع فوق، ص ۳۹۱.

۱۲. مصطفی درایتی، فهرستگان نسخ خطی ایران، جلد ۳۱، صفحه ۶۲۴.